

www.opoka.org.pl, 3. Artykuły w czasopismach autorstwa Karola Wojtyły – Jana Pawła II; 4. Publikacje zwarte autorstwa Karola Wojtyły – Jana Pawła II, 5. Pozostałe prace źródłowe); II. Encyklopedie, przewodniki, słowniki i leksykony, III. Opracowania (1. Artykuły w czasopi-smach i pracach zbiorowych, 2. Wydawnictwa zwarte). Jest to bardzo starannie przygotowane zestawienie wykorzystanych źródeł i literatury przy opracowaniu problemu poznawczego.

Prezentowana książka jest oryginalnym wkładem do rozpoznawania współczesnej myśli cywilizacyjnej. Jej wartość wyraża się w podjęciu próby określenia wizji ładu światowego Jana Pawła II w odważnym stawianiu pytań badawczych z pogranicza politologii oraz innych dyscyplin nauk humanistycznych, w stawianiu pytań dotyczących przemian globalnych, europejskich i polskich.

Praca jest wykonana starannie pod względem wymogów metodologiczno-metodycznych.

Wyraźnie definiuje się pojęcia, które są przedmiotem analizy poznawczej. Dostarcza się starannie usystematyzowanej wiedzy faktograficznej i eksplanacyjnej.

Książka zasługuje na dużą uwagę w poznaniu nauk humanistycznych, a w tym w zakresie nauki o cywilizacji i politologii.

Andrzej Chodubski

Na obrzeżach polityki, część siódma, pod red. Marceliego Kosmana, Poznań 2009, ss. 282.

Wśród wciąż dyskusyjnych zagadnień w poznaniu humanistycznym należą kwestie metodologiczne. Ujawniają się w tym względzie podstawowe kwestie, jak definiować rzeczywistość kulturową, jak ją objaśnić i interpretować, jakimi drogami i metodami dochodzić do prawdy o tej rzeczywistości, jakie powinny zachodzić relacje między pozytywistycznym oglądem rzeczywistości a refleksją filozoficzną, intelektualną? Kwestie te znalazły odbicie w prezentowanej książce. Prezentują je uczeni legitymujący się bogatym dorobkiem naukowo-badawczym, nierzadko zasługujący na miano luminarzy polskiej nauki humanistycznej.

W książce zamieszczono 21 szkiców z zakresu tzw. pogranicza badań humanistycznych,

a zwłaszcza historii i politologii. Są to: 1. Bronisława Pasierba, *Politologia historyczna jako tradycyjna dyscyplina naukowa*; 2. Anny Wolff-Powęskiej, *Rocznice historyczne jako medium polityki pamięci*; 3. Hienadzja Sahanowicza, *Polityka historyczna w Białorusi ostatniego dziesięciolecia*; 4. Włodzimierza Kaczorowskiego, *Wymiar biologiczny w badaniach historycznych oraz politologicznych*; 5. Gerarda Labudy, *Polskę od niemiecko-sowieckiego zniewolenia uratowały „błędy strategiczne” Adolfa Hitlera*; 6. Adama Suchońskiego, *Dekada lat osiemdziesiątych XX wieku w Polsce na kartach zagranicznych podręczników do nauczania historii*; 7. Marceliego Kosmana, *Krajobraz po bitwie (1410 – 15.VII – 2010)*; 8. Stanisława Obierka, *Chłód wokół jezuitów*; 9. Józefa Długosza, *Antywojenna polemika polsko-śląska 1620 roku*; 10. Jana Rzońcy, *Hetmani litewscy jako politycy na przełomie XVI i XVII wieku*; 11. Bogumiła Wojciszka, *Teraz jest inaczej. Trylogia wśród Polaków na Litwie historycznej przełomu XIX i XX stulecia*; 12. Romana Baroka, *Polsko-czeska miłość na Kresach*; 13. Grzegorza Łukomskiego, *Józef Mackiewicz jako prekursor sowietologii w drugiej Rzeczypospolitej*; 14. Iwony Hofman, *Juliusz Mieroszewski: między paryską „Kulturą” a Rozgłośnią Polską Radia Wolna Europa*; 15. Michała M. Kosmana, *Zachodniemiecki ruch protestu 1968 roku. Wymiar społeczno-polityczny*; 16. Pawła Stachowiaka, *Kościół katolicki w Polsce po 1989 r wobec PRL. Szkic o kościelnej „polityce pamięci”*; 17. Bartłomieja Seclera, *Józefa Tischnera rozważania nad homo sovieticus*; 18. Elżbiety Lesiewicz, *Czechy między euroentuzjazmem a eurosceptyzmem*; 19. Stanisława Mikołajczaka, *Klub Miłośników Kultury polskiej w Lidzie (1987–1988)*; 20. Jana Piosika, *Pamięć zbiorowa i polityka historyczna – próba uporządkowania pojęć*; 21. Jacka Sobczaka, *Czy Wschowa w czasach saskich była nieformalną stolicą Rzeczypospolitej?*

Profesor Bartłomiej Pasierb podniósł problem funkcjonowania w humanistycznym życiu naukowym politologii historycznej. Wskazał, że jest to jedna z orientacji badawczych w politologii, która przeszła już długi etap rozwoju. Ma swoich zwolenników w wielu krajach europejskich oraz w Polsce. Odwołując się do objaśnień terminologicznych oraz wiedzy o rozwoju współczesnej politologii wykazuje dużą nośność tej orientacji, a w tym podkreśla zasługi uczonych w jej roz-

woju, m.in. Profesora Marcelego Kosmana. Zauważa, że według Profesora w błędzie pozostaje ten, kto chciałby ją widzieć w ścisłej współczesności. Ta bowiem błyskawicznie przemija, trwałością natomiast wykazuje się przeszłość, której doświadczenia pozwalają nierzadko unikać błędnych decyzji w odniesieniu do przyszłości (s. 20). Wskazuje też zasługi dla rozwoju tej orientacji Profesora Jana Baszkiewicza; odwołuje się przy tym do postrzegania przez profesora polityki w życiu: jej kart w biografjach różnych indywidualności oraz ruchów społeczno-politycznych.

Profesor Anna Wolff-Powęska podjęła się wyzwania refleksyjnej oceny treści i sensu obchodów świąt państwowych. Zauważa, że święta, bez względu na ich charakter, stanowią płaszczyznę, gdzie spotykają się elementarne interesy i potrzeby władców oraz poddanych, rządów oraz obywateli, państw i społeczeństw. Narody i ich polityczni przedstawiciele potrzebują symboli. Dni pamięci stanowią najbardziej emocjonalny polityczny symbol państwa. Przy ich pomocy wywoływane są emocje i prezentowane są polityczne treści. Służą temu zrytualizowany charakter świąt; regularnie najczęściej w odstępie roku powtarzane, sformalizowane czynności i konwencje (s. 34). Święta pamięci są medium, przy pomocy którego wspólnoty i narody konstruują swój obraz i artykuluja swą kulturową przynależność. Przypomina się, że metryka świątecznego upamiętniania ważnych dla różnych wspólnot wydarzeń sięga najdawniejszych czasów pogańskich. Ich rytm wyznaczała natura. Społeczności pierwotne dopasowywały swe rytuały do naturalnego cyklu przyrody, pragnąc ją naśladować. W przestrzeni europejskiej ogniwa tej rzeczywistości pierwotnie stanowiły: misteria, procesje, pochody, kazania, przemówienia, które integrowały społeczności na płaszczyźnie lokalnej i uniwersalnej. Nowożytne państwo wprowadziło nową jakość dni pamięci. Każda władza wprowadzała nowe symbole, wykorzystując jednocześnie elementy starej tradycji do tworzenia mitów założycielskich. Ich przesłaniem jest wykluczenie ideologicznego wroga. W prezentacji problemu przywołuje się cezury przemian politycznych w Polsce i Europie oraz towarzyszącym im obrzędowość polityczną.

Zauważa się, że wielkie rocznice wyrażają aktualny stan stosunków międzynarodowych i miejsce, jakie w konstelacji politycznej zajmują główni aktorzy. Historyczne jubileusze ewoluują wrażli-

wość i emocje związane z przeszłością, która mija wraz z upływem dnia obchodów (s. 45).

Profesor Hienadz Sahanowicz charakteryzując politykę historyczną na Białorusi przypomina, że pierwsza połowa lat 90. XX w. była okresem jej żywiołowego wyzwania się od ideologicznych ustawień epoki radzieckiej, odpolitycznienia i wracania do wartości narodowych, a także aktywnego nawiązywania międzynarodowych kontaktów. Przedstawiane wtedy w syntezach akademickich oraz podręcznikach i literaturze popularnej nowe ujęcie Białorusi nie tylko oddalało ją od Rosji, ale także stanowiło realizację jej interesów ku wzmocnieniu tożsamości białoruskiej. Radykalnie odmienna wizja przeszłości spotkała się też z krytyką części społeczeństwa. Zarzucono w niej fałszowanie relacji międzynarodowych, jak też oczernianie rzeczywistości radzieckiej (s. 47).

W prezentacji problemu dostarcza się faktografii o przemianach w sferze kształtowania się polityki historycznej w tym państwie. Podkreśla się, że trwa w nim proces unarodowienia przeszłości.

Profesor Włodzimierz Kaczorowski zwraca uwagę na czynnik biologiczny w analizie rzeczywistości politycznej i gospodarczej, a w tym na kwestie związane z ustaleniami lekarskimi. Podkreśla, że dla pełniejszego zrozumienia człowieka konieczna jest wiedza o jego strukturze i rytmach biologicznych, zdrowiu somatycznym i psychicznym. Stan zdrowia poszczególnych jednostek wpływał bowiem nie tylko na ich życie osobiste, ale w nie mniejszym stopniu na kreowane przez nie zjawiska polityczne, militarne czy ekonomiczne (s. 55). W warstwie egzemplifikacyjnej wskazuje się na: 1. Znaczenie czynnika biologicznego w genealogii Habsburgów; 2. Choroby królewskie a przebieg procesu legislacyjnego w staropolskim sejmie; 3. Stan psychosomalny senatorów Rzeczypospolitej; 4. Psychicznie chorego niedosłzłego królobójcę skazanego na karę śmierci. W refleksji uogólniającej zauważa się, że ignorowanie ustaleń nauk przyrodniczych w badaniach historycznych i politologicznych stanowi zawężenie i uproszczenie perspektywy badawczej.

Interpretację przemian ustrojowych w Polsce w połowie XX w. z punktu widzenia strategii politycznej państw sąsiedzkich przedstawił Profesor Gerard Labuda, z kolei Profesor Adam Suchoński zarysował prezentację spraw polskich z lat 80. w zagranicznych podręcznikach do na-

uczania historii. Podkreśla się, że opisy zawarte w tych podręcznikach są rzeczowe, konkretne, najczęściej obiektywne i co ważne w przeciwieństwie „do naszych opracowań – wyprane z emocji” (s. 106–107).

Profesor Marceł Kosman odnosi się do wymiaru propagandowego bitwy pod Grunwaldem, postrzeganego z perspektywy 600 lat. Wskazuje na jego nośność bezpośrednio po wydarzeniu, jak i podnoszoną w interpretacji jego badaczy.

Profesor Stanisław Obierek, prezentując miejsce zakonu jezuitów w rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej wskazuje, że jest on znany przede wszystkim, na tle innych zakonów, ze szczególnej wierności papieżowi, a stosunek do niego wielu papieży był chłodny i pełen rezerwy. W prezentacji zwraca się uwagę na problem – jak zrozumieć ocenę religijnej i kulturowej historii zakonu?

Profesor Jerzy Długosz podniósł problem nośności poznawczej wojny trzydziestoletniej (1618–1648), uznawaną za jedną z najważniejszych w dziejach powszechnych, jako że przeobrażając ład kulturowo-cywilizacyjny na kontynencie europejskim. Zauważa się, że nie jest zadawalającą rozpoznawana rola Rzeczypospolitej w jej przebiegu. Przypomina się ustalenia o niej zawarte w dorobku znawców XVII w.

Profesor Jan Rzońca zaprezentował urząd hetmana i jego powołanie polityczne. Posłużył się egzemplifikacją przestrzeni Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wskazał na aktywność hetmanów: Krzysztofa Radziwiłła, Jana Karola Chodkiewicza, Lwa Sapiehy.

Problemowi roli, jaka odegrała *Trylogia* Henryka Sienkiewicza w edukacji społeczeństwa okresu zaborów poświęcił referat Profesor Bogumił Wojcieszak. Odnosił się do recepcji polaków na Litwie przełomu XIX i XX w. Przywołał w konkluzji słowa Marii Konopnickiej: „Kiedy mówimy: *Krzyżacy, Potop, Ogniem i mieczem*, to czuje każdy, że sławimy ojczyznę. No, i że się tak szybko nie damy. Że się wcale nie damy!” (s. 178).

Zagadnieniem pogranicza polsko-czeskiego poświęcił referat profesor Roman Baran. Wskazał na kwestię różnego pojmowania kategorii: Kresy, pogranicze, obrzeża oraz ujawniające się w ich zakresie odrębności. Przypomina, że Czesi nie cieszyli się w społeczeństwie polskim w Galicji dobrą sławą. Utożsamiano ich przede wszyst-

kim z miejscowymi urzędnikami, czyli z wykonawcami germanizacyjnej polityki austriackiego zaborcy. Posługiwali się obcym niemieckim językiem i nie okazywali zrozumienia dla przejawów polskości (s. 183). Na tle tej rzeczywistości przedstawił sferę uczuć urzędnika we Lwowie Karela Vladislava Zapa i Polski Honoraty Wiśniowskiej oraz towarzyszącą jej atmosferę społeczno-polityczną, osadzoną w tradycji i mitologizowaniu relacji między obu narodami.

Profesor Grzegorz Łukowski zaprezentował przemiany dokonujące się w XX w. z punktu widzenia jednostki, jej świata wartości, aktywności społeczno-politycznej oraz definiowania otaczającej ją rzeczywistości, którą nazywał tragicznym wiekiem dwudziestym, zmieniającym niemal wszystko. Konserwatyzm, liberalizm, pluralizm polityczny, wielowiekowa tradycja, humanizm – pojęcia te zastąpiono totalitaryzmem i zagładą, pogardą dla przeszłości i dla człowieka. W wyniku dwóch wojen światowych Europa, dotąd kierująca cywilizacją, została zepchnięta do roli niedużego i raczej biernego jej podmiotu (s. 191).

W prezentacji tej ukazano stosunek Józefa Mackiewicza do otaczającej go rzeczywistości, a w tym do nowo tworzącego się ustroju politycznego w przestrzeni pocarskiej, dlatego też określa się go mianem prekursora sowietologii. Zauważał, że w sytuacji dokonujących się wielkich przemian „Stary Świat” nie runął bezpowrotnie pod naporem nowych czasów, które były negacją dotychczasowych wartości, pogardy dla całego zachodniego dorobku kulturowego i cywilizacyjnego, a w tym społecznym niepodzielnie zapanował totalitaryzm i różnego rodzaju „demokracje” (s. 205).

Profesor Iwona Hofman zaprezentowała działalność Juliusza Mieroszewskiego (1906–1976), pisarza politycznego polskiej emigracji, którego poglądy stanowiły zaczyn niezależnej myśli demokratycznej, a następnie – osnowę polityki Polski i państw Europy Wschodniej (od lat 90.). Wysoko cenił jego myśl polityczną Jerzy Giedroyc (1906–2000). Pisał m.in. „Miłoszewski był dla mnie najważniejszym partnerem dialogu. Jedyńm, z którym byłem tak bardzo otwarty. Nie tylko dlatego, że wiedziałem, że mnie zrozumie, ale również dlatego, że byłem pewien jego bezwzględnej lojalności. Nikt mi go nie zastąpił. Po jego śmierci w pewnym sensie zostałem sam” (s. 207).

Rewolucie studenckiej w RFN w 1968 r. poświęcił referat dr Michał Kosman. Wskazuje się, że pokolenie, które było świadkiem wojny, początkowych triumfów armii niemieckiej i późniejszych ich klęsk oraz okupacji aliantów, za cel nadrzędny stawiało sobie powrót do dobrobytu, małej stabilizacji każdego gospodarstwa, która pozwoliłaby zapomnieć o okresie powojennej mizerii, ale także o latach nazistowskiego barbarzyństwa. W budowie nowej rzeczywistości Niemiec po II wojnie światowej ujawniły się napięcia międzypokoleniowe. W oczach młodzieży pokolenie rodziców było skrajnie skompromitowane udziałem w budowie III Rzeszy. Na porządku dziennym stały pytania, jak można było wpisać się w program budowy tak barbarzyńskiego eksperymentu, nawet jeśli nie był to czynny w tym udział, lecz choćby bierność, brak oporu oznaczającego przyzwolenie na realizację szalonego planu „tysiącletniej Rzeszy”. Młodzież odsłoniła zamieciony w epoce Adenauera pod dywan sfery publicznej problem członków aparatu NSDAP i budowniczych hitlerowskiego państwa, mniej lub bardziej obciążonych udziałem w sukcesie nazizmu, który zręcznie ulokowali w życiu społecznym Republiki Federalnej. Zauważa się tu, że brak wyraźnego rozliczenia z brutalną przeszłością był z pewnością jednym z wiodących motywów międzypokoleniowego rozłamu w RFN lat 60. (s. 228). Ważny aspekt sprawczy ruchu protestu 1968 r. stanowiła krytyka kształtującego się „społeczeństwa konsumpcyjnego”, które ujawniało siłę wielkich korporacji, środków masowego przekazu. W analizie rozpoznawanej rzeczywistości zwraca się uwagę, że historia potrzebuje symboli, potrzebuje cezur, wokół których ogniskują się pewne idee, grupy poglądów, które jednocześnie stanowią pewien punkt odniesienia dla badaczy i obserwatorów zjawisk społeczno-politycznych (s. 233).

Interesujące studium dotyczy kościelnej „polityki pamięci”, w którym wskazuje się na stosunek Kościoła katolickiego wobec PRL. Przypomina się, że pamięć zbiorowa w społeczeństwie pełni wiele funkcji, a w tym zwłaszcza tożsamościową i legitymizującą. Swoiste pogłębienie tej problematyki znalazło się w prezentacji rozważań ks. Józefa Tischnera nad kategorią *homo sovieticus*. Według duszpasterza kształtowanie „nowego człowieka” było formowaniem „człowieka zewnętrznego”, tj. takiego, który nie czuje się

właścicielem samego siebie i swoją tożsamość wadziąc czynnikiem zewnętrznym (s. 246). W analizie poznawczej wskazuje się, że polski *homo sovieticus*, żył i pracował w cieniu tradycji i chrześcijaństwa.

Odnosząc się do rzeczywistości integracyjnej w Europie wskazano na postawy, zachowania i aspiracje Czechów. W analizie wypuklono idee euroentuzjastyczne oraz eurosceptyczne. Charakteryzując przemiany kulturowe w przestrzeni kresowej, zaprezentowano działalność Koła Miłośników Kultury Polskiej w Lidzie. Podkreślono znaki odradzania się polskości oraz ich specyfikę w warunkach przemian ustrojowych w Europie Wschodniej.

W prezentacji zagadnień z pogranicza historii i polityki podjęto próbę uporządkowania wiedzy o: pamięci zbiorowej i polityce historycznej. Stawia się pytania i wyzwania, jak powinna funkcjonować w życiu kulturowym pamięć zbiorowa, jak też powinno się ją generować? (s. 274).

Profesor Jacek Sobczak w prezentacji problemu poznawczego podniósł kwestię, czy prowincjonalne miasto wielkopolskie Wschowa (Frauenstadt) może być uznawane za nieformalną stolicę Rzeczypospolitej? Przypomina się w analizie poznawczej specyfikę położenia Wielkopolski w strategii państw, a w tym podkreśla się, że ziemia wschowska w czasach saskich stała się polem bitewnym (s. 277). Przypomina się, że od 1717 r. we Wschowie często przebywali królowie August II, a następnie August III. Z tej miejscowości sprawowali rządy w Rzeczypospolitej. Miejscowość stała się wtedy ważnym ośrodkiem życia gospodarczego, a nawet intelektualnego.

Prezentowana książka zasługuje na dużą uwagę ze względu na nośność poznawczą ukazywanych zagadnień, jak też ich objaśnianie metodologiczne, a w tym promujące rozwój orientacji – politologia historyczna.

Andrzej Chodubski

Waldemar Żebrowski, *Teoria współczesnych systemów politycznych*, Olsztyn 2009, ss. 238.

W kształceniu politologicznym ważne miejsce zajmuje rozpoznawanie istoty, funkcji i zadań instytucji politycznych. Istotną ich część stanowią